

תוכן העניינים

8	רשימת האיורים
9	דוד שולמן: דברי פתיחה
15	מבוא
	פרק ראשון
21	הקדמה: שלוש (ועוד) דרכים להיות זר חציית גבולות 21; ממתק או תעלול? 31; הקיבעון האתנוגרפי 36
	פרק שני
45	נסיך מוסלמי בגואה של הקונטרה־רפורמציה יצירתה של גואה הפורטוגלית 45; אליה וקוץ מוסלמי בה 50; עוד על מיאלי 57; קולו של מיאלי 77; שנות הדעיכה 89
	פרק שלישי
98	פרגמטיזם פוליטי וסכנותיו בשבחי הגלות 98; אחריות וגורל 100; איראן ואירופה 105; מופיע אנתוני שרלי 114; שרלי חסר־ אדון 132; "מכונת העולם" 144; שרלי, הזר 159
	פרק רביעי
162	חשיפת פניהם של המוגולים מהעות'מאנים אל המוגולים 162; גיליון מחדש של מְנוצי 166; מְנוצי ו"תולדות המוגול" 172; גורלו של

הספר "תולדות המוגול" 185; הגדרת ההייררכיה 191;
סיכום 200

פרק חמישי
אחרית דבר
205

הערות
הערות לפרק הראשון 211; הערות לפרק השני 217;
הערות לפרק השלישי 224; הערות לפרק
הרביעי 234; הערות לפרק החמישי 243
211

מפתח שמות ומקומות
245

רשימת האיורים

מפות

מפת מסעותיו של שרלי
הודו של ניקולו מנוצי
130
173

ציורים

שגרירו של שליט ביג'אפור בגואה בתהלוכת ראווה
דיוקן של אנתוני שרלי
ניקולו מנוצי כרופא
הקיסר ג'האנג'יר רוכב על פיל
סגפן או בעל תשובה
"אירועים מצערים", או שרפת גופה שהשתבשה
מקדש טירופאטי
90
131
175
184
196
198
199

לאמתו של דבר, זהו ספר לא מסובך, שבו (אבוי) השקעתי כרגיל זמן רב מדי עד שהושלם. ביקורים בירושלים היו לרכיב קבוע בחיי מאמצע שנות ה־90, בעיקר הודות לחברותי רבת השנים ולשיתוף הפעולה המתמשך עם וילצ'רו נאראיינה רָאו ועם דוד שולמן. בישול סמבאר בחברת דוד ואיילין [שולמן] ואלתור מוסיקה בחברת ילדיהם תרי, מישה ועידיני היו לחלק משגרת ביקורי כאן, שהיו משובצות בה כמובן גם כמה פעילויות אקדמיות ואחרות. כולנו גם זוכרים את השפעת האדים שעלו מפלפלי הצ'ילי על מי שהיו בשעתם שכניו של נאראיינה רָאו בגבעה הצרפתית. הביקור בתחילת שנת 2007, שבו נשאתי את ההרצאות שעליהן מבוסס הספר שלפניכם, לא יצא מכלל זה, אף שזכיתי הפעם גם בהזדמנות לשהות במלון "משכנות שאננים" המופלא ולבקר בעיר העתיקה ובהר הבית כאוות נפשי, לשוטט בסמטאות, וכן לבקר באופרה בתל אביב ולהשתתף בספורים רבים ובחוויות רבות בזכות ארגון תעאיוש. כמו כן, כמעט נעצרתי כשחציתי את רחוב המלך ג'ורג' שלא במעבר חצייה – חוויית תיירים טיפוסית למדי, כך סיפרו לי (אף כי דוד ואני התנסינו בחווייה דומה גם בפילדלפיה, סמוך לרחוב שלושים). באותו ביקור גם נהניתי מהאירוח הנדיב של אנשים אחדים: גדי אלגזי, שליווה אותי יום שלם בטיול נהדר לכנרת; אורנית שני, מומחית לפוליטיקה העצובה של גוג'ראט, שהקלה עלי את ייסורי הפרידה הלא מבוטלים; פרדריק גלטונג, שלימד אותי על אודות פלסטין הרבה יותר מכפי שהעזתי אי פעם לשאול; מיכאל הד המנוח, שהזמנתו היא שהובילה לביקורי זה ושקבלת האורחים שלו הנעימה לי את כל זמן שהותי; יוסף קפלן, שהיה כתמיד התגלמות של חן ותבונה גם יחד; יוחנן פרידמן, שהיה בעיני דמות מסתורית ואגדית והצדיק עתה את המוניטין שיצאו לו; מרים אליאב־פלדון, חברה ותיקה ותמיד מארחת לבבית; בנימין ארבל, שאותו היה לי הכבוד לפגוש בפעם הראשונה ומפיו למדתי כל כך הרבה במהירות רבה; ומפגשים רבים אחרים, בהם גם העלייה לרגל המסורתית אל שמואל אייזנשטדט (במכון ון ליר) בכיכר, שהיא הגרסה הירושלמית

לכיכר טיינאנמן. אלה היו השבועיים העמוסים ביותר בחיי בשנים האחרונות.

הייתה זו זכות גדולה לשאת בינואר 2007 את ההרצאות מעל במת ירושלים להיסטוריה לזכרו של מנחם שטרן, ההיסטוריון הדגול והפורח של העולם העתיק, שנרצח שבע־עשרה שנים קודם לכן בעמק המצלבה. אמנם כבוד רב, אך, יש להודות בכנות, גם מקור לחרדה, כיוון שאין היסטוריון, ודאי לא מקרב בני דורי, שיכול להשתוות למרצים הקודמים בסדרה זו ובהם קרלו גינזבורג, פיטר בראון ועוד רבים וטובים. יתרה מזאת, אינני מומחה לעולם הקלטי המערבי, אם כי הדבר היה ודאי ידוע למי שהזמין אותי לירושלים. מחקרִי דנים בעיקר בהודו, לא כציוויליזציה סגורה אלא כדלת פתוחה, בעצם כדלת מסתובבת, או כצומת דרכים (carrefour), אם להשתמש בביטוי מוצלח שטבע עמיתי המנוח דני לומֶבֶר מבית הספר ללימודים גבוהים במדעי החברה בפריס (EHESS). ייתכן שמארחי כאן קיבלו את השראתם מהצירוף "התבוללות וטמיעה", שהופיע ככותרת לקובץ מאמרים שערך מנחם שטרן יחד עם יוסף קפלן וראה אור בשנת 1989; שכן, אף שהכותרת הכללית שנתתי לשלוש ההרצאות הללו (ובשינוי קל, גם לספר המבוסס עליהן) הייתה "שלוש דרכים להיות זר", הן בהחלט דנו בתהליכים של התבוללות וטמיעה, ואף במגבלותיהם ובסיבות למגבלות הללו. במונחים כלליים יותר עלי להדגיש שעבודתי כולה, לרבות ההרצאות האלו, דנה בסוגיות של תפיסות בין־תרבותיות הדדיות, באופן שהיה מן הסתם מוכר להיסטוריון שלזכרו הן מוקדשות.

בסופו של דבר הייתה התרשמותי, אם אביע אותה בלי צניעות, שההרצאות התקבלו בהנאה, והקהל גילה כלפי אדיבות ואפילו נדיבות. הדיונים היו ארוכים ומעניינים, בייחוד אחרי ההרצאה השנייה. השאלות היו לעתים חקרניות ותמיד נבונות – חויה שלא בכל עת הייתה מנת חלקי בצפון אמריקה. המושב הנפרד עם תלמידי מחקר היה מעניין ומעורר מחשבה. במהלך הביקור כולו הייתה היעילות של צוות החברה ההיסטורית הישראלית יוצאת דופן, ומעין אבינרי־רבהון הייתה מופת לארגון מוקפד ולחן ונועם, לפני המפגש, במהלכו ואחריו.

כותרת ההרצאות, כפי שמיכאל הד הבחין מיד, נגזרה מ־*How to be an Alien* משנת 1946 – ספרו הידוע ביותר של הסופר וההומוריסט ההונגרי ג'ורג' מייקש (1912–1987). מייקש כתב מדי פעם גם על נושאים רציניים, כמו

למשל על המשטרה החשאית בהונגריה ועל עניינים אחרים (הוא גם כתב פעם: "להיות זר היה בגדר בושה וחוסר טעם, ואין טעם להעמיד פנים שאין זה כך. אין דרך להתחמק מזה"). הרצאותי דנות בכמה מקרי בוחן – סיפוריהם של אנשים אחדים במאות השש־עשרה, השבע־עשרה והשמונה־עשרה, שמצאו עצמם במצבים לא נוחים ומביכים של מגעים בין־תרבותיים, ולמצבים הללו מתייחסת המילה "תלאות" בכותרת המשנה. הנושא נראה הולם למקום שבו נישאו ההרצאות, עובדה שלא נעלמה מעיני הקהל (כפי שציין בצדק ריצ'י כהן בדיון שהתקיים אחרי ההרצאה האחרונה). הנושא, עלי לומר, מתאים גם לתושב לוס אנג'לס: מאז שהגעתי לגור בעיר בשנת 2004, שואלים אותי חברים שגרים במקומות אחרים ומבקרים בלוס אנג'לס אם אני חש שם זרות או ניכור. תשובתי, שוודאי באה לידי ביטוי בספר זה, היא שמידת הזרות שאני חש בה נובעת פחות מן המקום ויותר מן האנשים החיים בו. לדעתי, היחסים החברתיים צריכים להיות תמיד העיקר בתשובה לשאלה כזאת.

כל אחד מן הפרקים המרכיבים את הספר עבר תהליך הבשלה אחר. המחקר על מיאן עלי בן יוסוף עאדל ח'אן מביג'אפור, שבו דן הפרק השני בספר, ראשיתו בתקופות שביליתי בטורה דו טומבו (Torre do Tombo, הארכיון הלאומי) בפורטוגל בסוף שנות ה־90 של המאה העשרים, בעת שעברתי בעמל רב על אוסף המסמכים *Corpo Cronológico*, חבילה אחר חבילה, במקום להזמין מסמכים מסוימים על סמך התקצירים שלהם, שלעתים קרובות אינם מהימנים. ז'וזה אלברטו ט'וים וז'ורז'ה פלורש סייעו לי להשיג אחר כך העתקים מכמה מן התעודות הללו, ועם ז'ורז'ה היו לי שיחות מועילות בעת שכתבתי את הפרקים הללו. שיתוף הפעולה עם ידידתי הוותיקה מריה אוגוסטה לימה קרוז בעריכה ובההדרה של "העשור הרביעי" (*Década Quarta*) מאת דיוגו דו קוטו סייע לי אף הוא בהבהרת מחשבות רבות. הפרק השלישי, שדן באנתוני שרלי, מקורו בשיחות שניהלתי עם ד'סיו גוזמן ועם סרז' גרוזינסקי על העבר של "היסטוריות מחוברות", וגרסה ראשונה וגולמית מאוד שלו הצגתי בסמינר של גרוזינסקי בבית הספר ללימודים גבוהים במדעי החברה בפריס; גרסאות מאוחרות ומלוטשות יותר הצגתי בהזדמנויות שונות באוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס (UCLA), באוניברסיטה הלאומית של אוסטרליה וב"כנס האירופי ללימודי דרום אסיה המודרנית" (ECMSAS) במנצ'סטר (חלקה השני של

הרצאה זו, שדן בפרנסואה דה לָה בּוֹלִיִיִּלָה גּוּז, אינו מופיע בספר זה, ואדון בו בהרחבה בהודמנות נפרדת). פרק זה מעיד באופן אירוני גם על משפחתי שלי ועל מעורבותה המתמשכת בפוליטיקה ראליסטית ומחושבת. בעת שעמדתי להשלים את הספר, התמזל מזולי ומצאתי מהדורה חדשה של ספרו של שרלי "מאזן פוליטי" (*Peso Político*) וגם טקסט מינורי אחר שלו, אך אלה לא שינו במידה ניכרת את מסקנותי. הפרק הרביעי, שדן בניקולו מנוצי, מבוסס אף הוא על מחקר ישן למדי שלי, שאותו הצגתי במכון למחקר מתקדם בברלין (Wissenschaftskolleg zu Berlin) בשנת 2001. הטקסט עבר מאז שינויים רבים. את החוב הגדול ביותר בנושא זה אני חב לפיירו פֶּלְקֶטָה מהספרייה הלאומית מרצ'יאנה בוונציה (Biblioteca Nazionale Marciana), שעזר לי מאוד בעת שהשתמשתי באוסף הספרייה בקיץ בשנת 2006. אָבָה קוֹך העניק לי עידוד רב בכל הנוגע למחקר זה, וכך גם וילצ'רו נאראיינה רָאוֹ כששמע את הגרסה הראשונה שלו לפני עשר שנים בברלין. קהלי השומעים באוניברסיטת דיוק, באוניברסיטת ניו דלהי, באוניברסיטת קורנל ובסקאולה נורמלה סופריורה (*Scuola Normale Superiore*) שבפיזה תרמו אף הם הערות מועילות לטיוטות השונות של פרק זה.

אני חייב רבות גם לכמה אנשים נוספים שסייעו לי, אנשים רבים אולי מכפי שמצדיקים ממדיו של ספר זה. מוֹזֶפֶר עאלם בא לעזרתי בכל עת שנוקקתי לו, וקרלו גינזבורג גם הוא ניצב תמיד ברקע בחזקת מנהל עבודה תובעני, שלא היה מודע לכך שהוא ממלא תפקיד כזה. לגינזבורג וללואיזה צ'אמיטי אני חייב תודות בכל הנוגע לביקורי בוונציה, בפיזה, בסיינה ובמקומות נוספים. קרוליין פורד ליוותה את עבודתי בנועם ונהגה בסבלנות כלפי גחמותיו של המחבר – והיו רבות כאלה. פרננדו רודריגז מדיאנו סייע לי בפענוח טקסט חשוב בשלבי הסיום של הספר.

בעת שכתבתי את הספר הזה תהיתי כרגיל, באופן טבעי, בנוגע לאופיו של הקהל שבשבילו הוא נועד. כוונתי הייתה כתמיד להגיע אל מעבר לקהל הקוראים האקדמי הרגיל, ולפחות לקוות שבני משפחתי שאינם אקדמאים יקראו אותו, גם אם לא איש זולתם. על כך אני חייב רבות גם לידידי הרבים, שלימדוני כי יש לפרוץ אל מעבר לגבולות שבהם כולאות אותנו המוסכמות האקדמיות. אחד מהם היה קן מקפירסון, חברי מאוסטרליה במשך יותר מ־25 שנים, שלמרבה הצער הלך לעולמו בעת

מבוא

שהספר הזה כמעט נשלם. קן העניק לי עידוד עצום בעת שהייתי סטודנט צעיר באמצע שנות ה־80. אני חושב גם על ז'אן אוֹבֶן המנוח, שצלו נופל על דפים אלה, כפי שהוא נופל ללא ספק על כל מי שכותב היסטוריות מסוג זה.

הספר מוקדש לחבר, אינטלקטואל יודע־כול אך לאו דווקא היסטוריון, שקיבל אותי בברכה בוונקובר לפני שנים אחדות בעת שהייתי אף אני מעין זר. חלק משמו וכמה מסגולותיו משותפים לו ולאֶל ישוונת רָאוּ (Yeshwant Rao) משירו של ארון קולאטקר.